

1970'LERİN EN KİTLESEL KADIN ÖRGÜTÜ: İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ

Birsen Talay Keşoğlu

Bu makalede, 1975 yılının Haziran ayında kurulan İlerici Kadınlar Derneği'nin 12 Eylül 1980'e kadar, yaklaşık 5,5 yıl içinde 15.000 üye sayısına ulaşarak geldiği özel konumun incelemesi amaçlanmaktadır. Ancak kadın örgütlenmesinin bu kadar yaygınlaşması için 70'li yılların ortalarına kadar neden beklemek zorunda kalındığına ve 1975-1980 arası dönemde kitleselleşmeyi sağlayan faktörlerin neler olduğuna kısaca bakmak gerekmektedir. 1970'li yıllar Türkiye solunun, işçi hareketinin en güçlü olduğu yıllardır. Bu hareket içinde kadınlar da kendilerine yer açtılar ve alanlarını genişletmeyi başardılar. 1970'ler sonrasındaki gelişmelerin temeli aslında 1960'larda atılmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulması, işçi hareketinin güçlenmesi sonucunu da doğurmuştur. 1968 hareketi, genel olarak öğrenci hareketi niteliği taşımaktaydı. İşçi hareketinin, daha doğrusu solun genel olarak siyasete damgasını vurması 1973 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu'nun (UDKF) önerisiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1975 yılını Dünya Kadınlar Yılı, 1975-1985 yıllarını ise kadın on yılı ilan eder. Avrupa'daki sosyalist ve komünist partiler de ayrı kadın örgütlenmesine ağırlık vermeye başlar. Türkiye'deki sol hareket ise bu gelişmeleri henüz tartışmaktadır. 1975 yılından sonra, özellikle İKD'nin kuruluşundan itibaren daha yaygın olarak sosyalist kadın dernekleri kurulmuş ve ayrı kadın örgütlenmesinin 'sınıf mücadelesini böleceği' söyleminden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlanmıştır. Daha doğrusu, kadınların özgül sorunlarından yola çıkarak onları 'sınıf mücadelesine' katmanın yolları aranmıştır. İKD ise o dönemde kurulan ilk sosyalist kadın derneğidir.

Giriş

Bu çalışmada, 1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği'nin 12 Eylül 1980'e kadar, yaklaşık 5,5 yıl içinde 15.000 üye sayısına ulaşarak geldiği özel konumun incelemesi amaçlanmaktadır. Ancak kadın örgütlenmesinin bu kadar yaygınlaşması için 70'li yılların ortalarına kadar neden beklemek zorunda kalındığına ve 1975-1980 arası dönemde kitleselleşmeyi sağlayan faktörlerin neler olduğuna kısaca bakmak gerekmektedir.

1970'li yıllar Türkiye solunun, işçi hareketinin en güçlü olduğu yıllardır. Bu hareket içinde kadınlar da kendilerine yer açtılar ve alanlarını genişletmeyi başardılar. 1970'ler sonrasındaki gelişmelerin temeli aslında 1960'larda atılmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulması, işçi hareketinin güçlenmesi sonucunu da doğurmuştur. 1968 hareketi, genel olarak öğrenci hareketi niteliği taşımaktaydı. İşçi hareketinin, daha doğrusu solun genel olarak siyasete damgasını vurması 1973 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkmıştır.

1968, Türkiye dahil olmak üzere tüm Avrupa'da öğrenci hareketinin en tepeye ulaştığı, genel olarak politik hareketliliğin en yoğun olduğu dönemdir. Kadın hareketi de yükselen politik hareketlilik içinde önemli bir yerde durmaktadır. Bu yükselen dalga, kadın hareketinin de

güçlenmesine yol açmıştır. Ancak her ülkenin ekonomisi, tarihi, kültürel altyapısı kadın hareketinin ülke bazındaki çapını, niteliğini belirlemektedir.

Türkiye’de 1968’de başlayan hareket, 12 Mart 1971’de gündeme gelen (muhtıra) askeri darbe ile sona erdirilmiştir. Sol hareketin güçlenmesi, 1973 yılında seçimlerin yapılması, 1974 yılında hükümetin (Cumhuriyet Halk Partisi –CHP ve Milli Selamet Partisi -MSP koalisyonu) kurulması, 12 Mart 1971 darbesiyle tutuklananların 1974 affı ile cezaevlerinden çıkmasının ardından gerçekleşir.

Sosyal demokrasinin yükselişe geçtiği bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), (14 Ekim 1973 seçimlerinde) İsmet İnönü’nün yerine genel başkan seçilen Bülent Ecevit ile seçimlere girer ve dönemin en çarpıcı sloganı ise “Akgünlere”dir.¹ Miting meydanlarında Bülent Ecevit “Halkçı Ecevit” sloganlarıyla karşılanır ve “Karaoğlan” lakabıyla anılmaya başlanır. CHP bu seçimlerde oylarını yüzde 5.9 artırarak, yüzde 33.3’le, 1961’den beri ilk kez birinci parti olur. CHP oylarını esas olarak sanayileşmiş, büyük işçi ve gecekondu nüfusuna sahip kentlerde artırmıştır.² Partinin yeni “sol” ve “halkçı” kimliği, işçilerden ve gecekonduyan büyük destek almasını sağlarken; büyük kentlerin küçük burjuvazisi, diğer bazı orta sınıf kesimleri ve sanayi burjuvazisinin bazı kesimleri de Adalet Partisi’den (AP) uzaklaşarak CHP’nin “yenilikçi, modernleşmeci” söylemine destek vermişlerdi. Parti, İstanbul’da 1969 seçimlerinden yüzde 15.1 fazla oy alarak yüzde 48.9’a ulaşmıştı. Ulusal ve etnik çelişkilerin, baskıların yoğun olduğu illerde de CHP oy oranını artırır. Diyarbakır (artış yüzde 23.1; alınan oy yüzde 30.4), Tunceli (artış yüzde 51.1; alınan oy yüzde 70.0), Kahramanmaraş (artış yüzde 15.3; alınan oy yüzde 32.9), Çorum (artış yüzde 13.0; alınan oy yüzde 30.7).³ Bu seçimlerde CHP, 1969’da TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve TBP’ye (Türkiye Birlik Partisi) gitmiş olan oyları da büyük oranda partisine çekmeyi başarmıştı.

12 Mart 1971’de büyük bir yenilgiye uğrayan sosyalistler arasında bu dönemde Marksizm–Leninizm konusunda büyük çaplı tartışmalar yaşanır ve bu Sol içinde ayrışmaları getirir. Sosyalizmin merkezi olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ni kabul edenlerle Çin Komünist Partisi’ni savunanlar arasında kutuplaşma keskinleşir. Farklı siyasi görüşteki gruplardan diğer gruplara toplu geçişler bile yaşanır. Türkiye Solu etkili ve geniş bir örgütlenmeye giderken, birçok farklı alanda “demokratik kitle örgütleri” kurulmaya başlanır.

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs’ta gerçekleşen Enosisçi⁴ darbe üzerine hükümetin “Kıbrıs Barış Harekatı” adıyla Kıbrıs’a asker çıkartması, CHP ile MSP arasındaki sorunların büyümesine neden olur. Bu gelişmelerin sonucunda hükümet istifa eder (18 Eylül 1974). Erken seçim istemeyen sağ partilerin birleşerek I. Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonunu oluşturmalarıyla toplumsal gruplar sadece ideolojik düzeyde değil, toplumsal–politik açıdan da çok hızlı bir ayrışma sürecine girerler.

Bu dönemde sendikal hareket, yani işçi hareketi de yaygınlaşmış ve güç kazanmıştır. Reel ücretler, sanayi anketlerine göre 1979 yılında azami noktaya ulaşmış ve bundan sonra gerilemiştir.⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere enflasyonun hızlandığı dönemde, işçi sınıfının ücretlerinin artması için oldukça etkili mücadele verilmiştir. İşçi sınıfını bu mücadelede etkin kılan ise sendikal hareketin güçlenmesidir. Grevler, uyarı direnişleri ve buna karşı lokavtlar hızla yayılır. Örgütlülüğün bu derecede arttığı bir dönemde kadınlar partilerde, sendikalarda, meslek kuruluşlarında, odalarda ve derneklerde aktif olarak siyasete katılmaya başladılar. Gerçekten de 1970'lerin ikinci yarısı Türkiye için demokrasinin yeniden filizlenmeye çalıştığı, geniş kitlelerin sola yöneldiği ve büyük, kitlesel hareketlerin yaşandığı bir dönemdir. Ancak “kadın sorunu” Türkiye'nin gündemine giremez. 1960'larda ise kadın sorunu en genel olarak “Atatürk Devrimleri ve kadın hakları” çerçevesinde ele alınmıştır. “Kadınların kurtuluşu” ifadesi ise daha çok sol eğilimli, Marksist kişi ya da grupların kullandığı dili yansıtır. “Kadınların özgürleşmesi” ifadesine ise hiç rastlanmamaktadır.

İşte, tam bu dönemde illegal bir parti olan Türkiye Komünist Partisi (TKP) Türkiye içinde yeniden örgütlenmeye ağırlık vermiş, bağımsız duran ama partinin yönlendirdiği dernekler⁶ kurulmasına önayak olmaya başlamıştır. Bu derneklerden biri de TKP'nin desteklediği İlerici Kadınlar Derneği'dir (İKD). Ancak İKD diğer “demokratik kitle örgütleri”nden farklı olarak kuruluşunda ciddi tartışmaların yaşandığı bir dernektir. Çünkü o dönemde Türkiye Solu bağımsız kadın örgütlenmesine sıcak bakmamaktadır ve bunun sınıf mücadelesini böleceğini iddia etmektedir. Tam da bu dönemde Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu'nun (UDKF)⁷ önerisiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1975 yılını Dünya Kadınlar Yılı, 1975-1985 yıllarını ise kadın on yılı ilan eder. Avrupa'daki sosyalist ve komünist partiler de ayrı kadın örgütlenmesine ağırlık vermeye başlar. Türkiye'deki sol hareket ise bu gelişmeleri henüz tartışmaktadır. 1975 yılından sonra, özellikle İKD'nin kuruluşundan itibaren daha yaygın olarak sosyalist kadın dernekleri kurulmuş ve ayrı kadın örgütlenmesinin 'sınıf mücadelesini böleceği' söyleminden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlanmıştır. Daha doğrusu, kadınların özgül sorunlarından yola çıkarak onları 'sınıf mücadelesine' katmanın yolları aranmıştır. İKD ise o dönemde kurulan ilk sosyalist kadın derneğidir.

1960'larda ve 1970'lerde “Kadın Sorunu” Tartışmalarına Kısa Bir Bakış

1970'lerde “kadın sorununu” ya da “kadın sorunu” olarak ele alınan meseleleri iki ayrı dönemde ve düzlemde ele almak uygun olabilir. 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar ve 1975'den 1980'e kadar iki farklı temel üzerine kurulur kadın sorunu.1960'ların başlarında kadınların kazanılmış haklarından, Atatürk'e olan bağlılıktan ve kendilerine verilen bu haklar için Cumhuriyet'e olan borçlarından ağırlıklı bahsedilmiş; “ezilen kadın” olarak da köyde, kırsal kesimde yaşayan, eğitimsiz kadınlar gösterilmiştir. Kadının ezilmesi de, kadını ikinci

sınıf kabul eden gelenek, görenek, tutucu dinsel etkilere ve o bölgelerin gelişmemişliğine bağlanmıştır. Aslında bu söylem 1980'lere kadar ağırlığını korumuştur. Tespitlerdeki önemli farklardan biri, 1970'lerde "ezilen kadın" olarak işçi, emekçi kadının gösterilmesidir. 1970'lerin ortalarından itibaren "kadın sorunu" ağırlıkla sınıfsal temelde değerlendirilmiş ve çözümü de sosyalizmin kuruluşuna bırakılmıştır.

O yıllarda, "kadın sorunu", sıklıkla kadın hakları çerçevesini aşmamaktadır. 1960'ları ve 1970'leri değerlendiren bazı araştırmacılar ve akademisyenler ise kadın sorununu çoğunlukla "kadın hakları" ifadesinin içine sıkıştırmaktadırlar.

Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği Başkanı olarak konuşma yaptığı bir konferansta Suna Kili 1970'li yılların sosyalist kadın hareketini değerlendirirken "1960'lı ve 1970'li yılların ideolojik ortamında, bu doğrultuda eylemlere katılan kadınlar haklarını değil, inandıkları ideolojinin üstünlüğünü savunmuşlardır. Bu eylemlerin dışında olan ve kadın haklarıyla ilgilenenler bu hakları Atatürk Devrimi'nin sağlamış olduğu çerçeve içinde görmeyi sürdürmüşlerdir"⁸ ifadesini kullanmıştır. Kili'nin ifadesinde 1970'lere damgasını vuran sol hareket içindeki kadın örgütlerine yönelik eleştiriyle birlikte, ağırlıklı olarak Atatürk Devrimleri'nin getirdiği kazanımlarının kadınlara yeterli olduğuna ilişkin bir anlayışı görüyoruz.

Kadın sorununun çözümüne ilişkin en yaygın söylem, kadının kurtuluşu sorununun erkeğin kurtuluşu sorunu ile birlikte çözümlenmesi gereken bir sorun olduğudur. "Aslında kadının kurtuluşu sorunu erkeğin kurtuluşu sorunu ile birlikte çözümlenmesi gereken bir sorundur. Ve bu sorun, yalnız Türkiye çapında olmayıp, evrensel bir sorundur."⁹ Bu görüş yaygın bir biçimde öne sürülmektedir. Evrensellik kavramı ise, kadın sorununun çözümünde zaman zaman karşımıza çıkan önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir.

1960'lı yıllara ilişkin çarpıcı bir örnek olarak, kuruluşundan kapatılışına kadar İKD genel başkanlığını sürdüren Bakiye Beria Onger'in 1965 yılında kurduğu Türkiye İleri Kadınlar Derneği'ne¹⁰ ve Onger'in kadın sorunu ile ilgili kitaplarına bakmak yerinde olur. Dernek, "Atatürk ilkelerinin ışığı altında çalışan Türk kadınının bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik haklarını savunmak, bu konudaki taassup ve gericilikle savaşmak" amacıyla kurulur¹¹. Derneğin tüzüğü 23 Mart 1965 tarihinde *Ekonomi* gazetesinde yayımlanmıştır. 3 Nisan 1965 tarihinde ise çalışma programlarını Vali Niyazi Akı'ya verdiklerini Basın Araştırma Bürosu aracılığıyla açıklarlar. Açıklamada, "dernek, aile sorumluluğuna sahip, başarılı ve mesut anneyi topluma kazandırmanın yollarını arayacak; sosyal, kültürel ve mesleki faaliyetlerde Türk kadınına rehberlik yapacaktır. Ayrıca kadınlarımızın anayasa ruhuna uygun sosyal ve siyasi haklarını kullanımında uyarı yapılacaktır" denmektedir. Derneğin faaliyetlerinin daha iyi anlaşılması için daha sonra hazırlanan "açıklama" metninde ise tüzüğün özellikle ikinci

maddesi (amaçlar) yeniden ele alınmaktadır ve burada dikkati çeken noktalar şunlardır: C maddesi, “Türk kadınının sosyal, kültürel ve mesleki faaliyet ve gelişimine katkıda bulunmak”; D maddesi ise, “çalışan kadınların meslek bilgilerini modern ve ileri bilim seviyesine çıkartmak” olarak ifade edilmektedir. Bu ifadelerin açıklama gerektirmiş olması dikkat çekicidir. Bu maddelere ek olarak yapılan açıklamada yer alan ifade ise şöyle: “Türk kadınının ailenin refahını sağlama ve toplum kalkınmasına faydalı olma niteliğine erişirmek için onu bilgili ve mutlaka bir iş ve meslek sahibi olacak şekilde yetiştirmek gerekir...” “Türk kadını gelişecek ve kendini geliştirecekse de, meslek sahibi olacaksa da, bunu kendi bireysel çıkarları için değil, ailenin refahı ve toplumun kalkınmasına faydalı olacaksa hedeflemelidir”. Birçok araştırmacının da değindiği gibi, kadınlardan önce “iyi eş” ve “iyi anne”, sonra iyi bir meslek kadını olması istenmektedir, kadınların ailedeki görevlerinden bağımsız, bireysel olarak kendini geliştirmesi ifadesi yanlış (!) anlaşıldığı için dernek buna açıklama getirmek zorunda kalmıştır. Kısacası, tüzüğe yapılan eklemelerle kadının “kadınlık sorumluluklarından” bir adım bile uzaklaşmasına izin verilmemiştir. Derneğin kurucuları, cumhuriyet tarihinde “çalışan” kadının hakkını savunmak için kurulan ilk “milli” dernek olduklarının da altını çizmişlerdir.

Beria Onger’in 1965 ve 1967’de yayımlanan kitaplarına bakınca, 27 Mayıs’ı ve 1961 anayasasını destekleyen, aydın, sosyalizme ve Sol Kemalizm’e yakın bir kadın olduğu anlaşılıyor. *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız* adlı ilk kitabının arabaşlıklarından biri “27 Mayıs Işığında Türk Kadını”dır. Bu makalede “27 Mayıs’ın getirdiği sosyal hukuk devleti içinde kadınların sorunlarının yeni açıdan tekrar ele alınması gerektiğini” söylüyor. Bu dönemde, yeni anayasanın ilanı ile örgütlenme alanında belli bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu hareketlilik Türkiye’de kadın hareketine pek yansımamıştır. 1960’larda Batı’da ikinci dalga feminist hareket kendini göstermiştir ama ülkemizde kadınlar bir sessizlik içindedir. İşte, tam bu dönemde Onger bir kadın derneği kurmuştur ve özellikle çalışan kadınların sorunları üzerine yazılar yazmaktadır. İlk kitabında, “cumhuriyetimizin toplumumuza getirdiği mutlulukların başında kadınların sosyal ve siyasal haklara kavuşturularak uygarlaştırılması gelir.”¹² “...Oysa kadınlarımızın eylemini önleyen tutucu engeller, feodal düzen artıklarının yarattığı baskılar, devrimleri tam işlemekten alıkoymaktadır. Devrimlerin tam işlemesi son kalıntıların da köklü reformlarla temizlenmesine bağlıdır,”¹³ cümleleri dikkat çekicidir. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, kadınların yaşadığı zorluklar tutuculuk ve feodal düzenin artıklarına bağlanıyor; sisteme karşı ciddi herhangi bir eleştiri yer almıyor. Onger’in, kadın sorununun çözümüne ilişkin fikirleri ise kitapta şu satırlarla ifade ediliyor: “Kadın konusundaki pek çok sorunların çözümlenmesi ancak kadınlarımızın siyasal güce sahip olmasıyla mümkündür.”¹⁴ Diğer önemli bir nokta da , daha sonra İKD’nin temel ilkelerinden olan bazı isteklerin Onger tarafından 1965 yılında dile getirilmesidir: “Analığın ve çocukların korunması, eşit işe eşit

ücret, kadınlar için kreş ve emzirme yerleri açılması” gibi... Bu istekler aynı zamanda, Batı’da gelişen feminist hareketin de temel belgeleri arasında yer almaktadır.

Aydın kadınların çalışmalarını ise “başış toplamak ve üç beş yoksula yardım etmek” olarak adlandırıyor Onger. Gösterilmesi gereken çabaların parlamentoyu ve hükümetleri etkileyici nitelikte olması gerektiğini vurguluyor ve İKD’nin hiçbir yayınında ya da söyleminde yer almayan “kadının cinsel özgürlüğünden” de bahsediyor Beria Onger. Bu görüşleri çok farklı çevrelerden insanlar tarafından tepkiyle karşılanıyor. *Akşam* gazetesi sütunlarında Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şube Sekreteri Ayperi Akalın ile kadınların kurtuluşu üzerine bir dizi tartışmaya girer Onger. “Kadın erkek ayrımı yapmak ortaya soyut, var olmayan bir sorun atmaktır diyen” Akalın’a, bir avukat olan Beria Onger “Kadın erkek ayrımını yasalarımız var saymıştır” diye yanıt veriyor ve devam ediyor “Kadınların bu bilinçlenmesini sosyalizmin kurulmasından sonraya bırakmak, günümüzün toplumsal koşulları içinde olanaklı değildir.” Akalın, “düzen değişikliği olmadan hiçbir sorunun çözülemeyeceğini” ifade ettikten sonra düşüncelerini şu sözlerle somutlaştırır: "Beria Onger gibi, sorunların eğitimle çözülebileceğini beklemek eski bir hayaldir.¹⁵...Ne Amerika'nın ne de Moskova'nın uşağı olmadan Mustafa Kemal kuşaklarına yaraşır, haysiyetli, güvenli, milliyetçi bir sosyalist düzeni sağlamamız gerektiğini açıkça anlamalıyız."¹⁶ Ayperi Akalın’ın yazılarında feminizm kaba bir biçimde eleştirilir, kadın-erkek ayrımı yapmak bölücülük olarak değerlendirilir.

Kadın gazetesi sahibi İffet Halim Oruz ise, yine 1965 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde Onger’e şu sözlerle karşı çıkıyor: “Eşitlik ve insan hakları bakımından, erkeğin özgürlüğünü baltalamayan davranışlar, kadınıninkini de baltamaz. Bütün uygar evrende kadın hakları savaşması, teorik olarak erkekler ve aktif olarak da kadınlar eliyle yapılmış; haklar bunun sonucunda elde edilmiştir.” Ali Sezai Sarısoy yine *Cumhuriyet* gazetesinde Beria Onger’in yazdıklarına karşılık şunları dile getiriyor: “Onger çalışan kadında mesleki bilgi ve kabiliyetten başka bir şey aranmamalıdır diyerek bu dengesizliğin nedenlerini sadece erkeğe mal etmek istiyor. Buradaki sorumluluk kadın ve erkek arasında bölüşülmelidir” diyerek eleştirilerine devam ediyor. Onger’in, kadınların sorunlarını sadece kadınların anlayıp çözebileceğine ilişkin görüşlerine ise, “kadınların yaşadıkları sorunların, feminist bir akımın aydın kadınlarca benimsenmemesinde aramak büyük bir yanlış olur” ve “kadınları yanlış yola saptırdığı” tespitiyle Onger’e karşı çıkılıyor. Onger’in bu alandaki görüşlerine karşı çıkan örnekleri çoğaltmak mümkün. Şimdi, ikinci kitabı olan *Kadınların Kurtuluşu*’na kısaca göz atalım. Bu kitapta ağırlıklı yer verdiği fuhuş meselesini ele almaktadır. Onger: “Aralarında bir hukukçu bile bulunmayan bu komisyon (il ve ilçelerde kadınların ‘genel kadın’ olup olmadığını belirleyecek idarî komisyon), ancak hakimin takdir yetkisi içinde olması gereken

bir yetki ile bir kadının şüpheli gizli inceleme ve buna dayanan müsbet delil yoluyla ‘genel kadın’ vasfına sahip olduğunu meydana çıkaracaktır. (.....) Bir toplumda kadın hak ve özgürlüklerini daraltan, onu toplum önünde ‘namuslu kadın’ niteliğinden bir anda ‘genel kadın’ durumuna indirgeyen bundan daha kötü ve bundan daha hukuk dışı bir tutum ve davranış olamayacağı kesindir. Bir idare adamı, bir polis, bir belediye tabibi ve çoğunlukla bunların bile bulunmadığı ilçelerde alelade memurların itimad verici olmayan kanaatleriyle kadınlar toplatılmakta ve şehirdeki genel evlere sevk edilmektedir.”¹⁷ Bu komisyonun karar yetkisini “Kadının cinsel özgürlüğünü bir idarî tasarruf içine almaya çalışan bu sağlık nizamlarının ‘kişinin temel hak ve özgürlüklerinin özüne kanunla bile dokunulamayacağı’ yolundaki anayasa ilkesiyle çelişki halinde olduğu” biçimde yorumluyor Onger.¹⁸

Ayrıca bu kitapta yer alan makaleler aracılığıyla, dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerini izlemek de mümkün olmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi öncesine ilişkin olarak geliştirilen “irtica canlanıyor, laiklik elden gidiyor” söylemiyle, kadınların toplumsal yaşamdaki konumları yeniden ele alınıyor ve buradan laiklik tartışması yürütülüyor. Burada modernleşme teorisi ile Marksist söylemin birleşmesini görüyoruz. Ailedeki ve toplumdaki cinsiyet ilişkilerindeki eşitsizlikler modernleşmenin ya da uygarlaşmanın hatta Batılılaşmanın aşamalarına göre şekillendiriliyor. Bu noktada cinsiyet ilişkileri ikincilleştiriliyor.

Türkiye’de 1970’lerde kadın sorununa sol hareketin erkek ağırlıklı örgütlerinin, sivil toplum kuruluşlarının nasıl baktığına ilişkin örnekler de verilebilir. Bir sivil toplum kuruluşu olan Tüm İktisatçılar Birliği’nin 1975 yılında yaptığı bir çalışmada, 1960’larda, Batı’da feminist hareketin kadın sorununu daha bir göze batır kıldığı, kadın sorunun valığının sonunda kabullenildiğini ancak 1975 yılının Kadın Yılı ilan edilmesinin de kadın sorununa temel bir çözüm getiremediği belirtilmektedir. Kadın sorununun temeli ise “burjuva toplumunda, kadının üretime yaygın olarak katılmaması, kendisini de etkileyecek olan toplumun gelişmesinde söz sahibi olamaması, kadının diğer cinsin baskısı ve tutsaklığı altında olmamasının temel nedenidir. Burjuvazi kendi sınıfının kadınlarına süs aracı gözüyle bakmakta ancak emekçi kitlelerin kadınları üretime yaygın olarak katılsalar da, toplumda egemen olan üst yapı kurumları nedeniyle en yoğun baskı ve sömürü altında bulunmaktadır.” şeklinde ifade edilmektedir¹⁹. (Tüm İktisatçılar Birliği yay, s.10-11) Kadın sorununun çözümüne ilişkin ifade ise çok açık: “O halde; ‘kadın sorunu’na eğilmek, bu sorunu devrimci mücadelenin bir parçası haline getirmek her devrimcinin görevi olmalıdır.”²⁰ (Tüm İktisatçılar Birliği, s. 11)

Dönemin bazı sosyalist kadın derneklerine gelince...

Ankara Kadınlar Derneği (AKD) daha sonra Adana Devrimci Kadınlar Derneği (DEV-KAD) ile birleşerek Devrimci Kadın Dernekleri Federasyonu'nu (DKDF) kurmuştur.²¹ *Devrimci-Yol* dergisinin 20 Mart 1978 tarihli 16. sayısında derneğin kuruluş haberi verilmektedir ve bu birleşmenin amacı şu cümlelerle açıklanmaktadır: “Biz AKD ve DEV-KAD olarak yukarıda belirttiğimiz gibi, kadın sorununun sınıflar mücadelesinin başarıya ulaşmasıyla çözümleneceği bilinciyle pratik devrimci politikayı hayata geçirmek için var olduk ve daha önce saydığımız nedenlerle mücadeleye katılmayan onbinlerce kadının örgütlenmesinde gerektiği zaman bu ‘pratik devrimci politikanın’ hayata geçirilmesini savunuyoruz.”²² Buradan da anlaşılacağı üzere Devrimci-Yol hareketi içinde ayrı kadın örgütlenmesi hâlâ bir “sorun” olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmaya biraz olsun son vermek için Lenin’den alıntılarla, durumun ne kadar ‘pratik’ çözüm gerektiren bir politika olduğu anlatılarak, bir çeşit ikna yöntemi denenir: “Ayrı örgütlenme, kadınları zorunlu çıkar ve istekler çerçevesinde örgütleyerek, faşizme karşı aktif mücadeleye çekme olanağı verir”²³

Farklı örnekleri sıralamak amacıyla TKP, TİP ve TSİP’in (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) programları, kongreleri, konferansları ve yayın organlarında yer alan kadınların örgütlenmesine ilişkin kararlar ve önerilerinden bazılarını sunmaya çalışacağız. Örneklerin ise, mümkün olduğu kadar birbirlerine yakın tarihlere ait olmasına dikkat edilmiştir. İlk olarak TKP konferans belgelerine göz atalım. “Kadın hareketi de yeni bir atılım içindedir. Partimiz, bu hareketi her yönüyle desteklemekle görevlidir, sorumludur. İlerici kadınlarımız büyük savaşıma atılıyor. Çok çetin bir savaştır bu. Toplumun yarısı kadın. Ezici çoğunluğu korkunç ezgiler altındadır. Burjuva anayasasına bakmayın, somut durum kadının eşitsiz durumda olduğunu ortaya koyuyor. Komünistleri, partimizi bu alanda büyük savaşlar bekliyor. Partimize, atılgan, aktif, bilinçli kadın yoldaşlar, komünistler yetiştirelim”²⁴, diyerek partinin amacını ortaya koymaktadır. Oysa aynı konferansa ait, partinin durum değerlendirilmesinin yapıldığı bölümde “Yığın Örgütleri ve TKP” başlığı altında kadın hareketi için sadece yarım sayfalık bir yer ayrılmış. “Kadın işçi ve emekçilerin sorunları genel olarak erkek işçi ve emekçilerin sorunlarından ayrılmaz. Ama kadın emekçilerin de kendilerine özgü sorunları olduğu açıktır. Bu düzeydeki savaşım birbiriyle bağlı olarak yürütülmektedir. Kadın işçi ve emekçilerin başta gelen sorunları: eşit işe eşit ücret uygulanmasını sağlamak, analık hakkını korumak, harbe, militarizme, faşizme karşı savaştır. Kadın emekçilerin, bu gibi genel ve kendilerine özgü sorunları etrafında özerk derneklere ve sendikalarda örgütlenmelerini, onların savaşımını desteklemek partimizin amaçlarından biridir. TKP, kadın emekçileri parti saflarından örgütlenme sorununu daha önemle ele alacaktır”²⁵, cümleleriyle kadın hareketinin yol haritası çizilmektedir.

Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) 1976 yılındaki parti programına baktığımızda kadınlara ait bazı satırlara rastlıyoruz. “Parti Programına Temel Olan Görüşler” başlığı altında yer alan kısımda

kadınlara ait bir değerlendirmeye rastlanmıyor. “Fabrika işçileri, tarım işçileri, küçük burjuva emekçi sınıflar, küçük burjuva aydınlar, köylüler ve gençlik” üzerine değerlendirmeler bulunmasına rağmen kadınlara bu noktada yer verilmemiştir. Oysa, 1970’deki dördüncü kongresinden sonra genel başkanlığa seçilen Behice Boran, cumhuriyet tarihi içinde o döneme kadarki ilk kadın parti genel başkanı olmuştur. Ve üstelik 1970’lerin ortalarına doğru birçok sosyalist kadın derneği kurulmuşken ve oldukça yaygın bir örgütlenme gerçekleştirirken TİP böyle bir gelişmeye asla sıcak bakmamıştır. Boran ayrı kadın örgütlenmesine ilişkin sorulan bir soruya şu yanıtı vermiştir: “Maalesef hayır. TİP’de özel bir çaba harcanarak kadın üye sayısında bir artış sağlanıyor. Aday üyeler arasında kadınların oranı, parti üyeleri arasında olduğundan daha yüksek. Ancak biz, kadın koluna gerek görmedik ve kurmadık. Görseydik kurardık. Kadınlar arasında örgütlenmelere gerek vardır. Bu bakımdan parti içersinde bir iş bölümüne gidilebilir; parti ekipler halinde çalışıyor, kadın üyeleri kadın meseleleriyle ilgilenmeye görevlendirebiliriz. Ama evvela iyi bir parti kişiliği kazandırmak gerekir. Bunun için de kadın kolu yerine aday üyeleri doğrudan partinin eğitim çalışmalarına dahil etmek yoluna gidiyoruz”.²⁶

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi’nin (TSİP) 1974 parti programına bakıldığında kadınlardan bahseden maddelerin sadece işçiler ve iş hayatıyla ilgili “Sosyal Haklar” bölümünde yer aldığı görülmektedir. “İşçiler ve tüm çalışanlar arasında cinsiyet, yaş ve bunun gibi ayrılıklardan doğan ücret farklılıkları aynı işte aynı ücret şeklinde giderilecektir”²⁷ ifadesi, insan haklarının korunduğu ve evrensel insan hakları beyannamesini imzalamış tüm ülkelerin çalışanları için geçerli olması gereken bir anlayışı yansıtıyor. Metinde, başka hiçbir yerde kadınlara ilişkin bir değerlendirmeye rastlanmıyor. 1974 programında gençlik için uzun bir bölüm ayrılmıştır; gençlik örgütlenmesi ayrıntılandırılmıştır ancak bu programda kadınlar adına bir cümlelik tek bir maddenin bulunması ise dikkat çekicidir. Ancak 1976 yılındaki programda kadınlar için ayrı bir başlık açılmış ve ilk programa göre talepler biraz daha ayrıntılandırılmıştır. 1979 yılında da TSİP, Demokratik Kadın Birliği adında bir kadın derneğinin kurulmasına da önayak olmuştur.²⁸

Sıra, dönemin sol literatürünün en önemli yazılı kaynaklarına kısaca göz atmaya geldi. 1975 yılında yayımlanan *Marksizm Leninizmin İlkeleri* adlı dört ciltlik, dönemin “başucu kitabı” olan eser incelendiğinde kadınlarla ilgili birkaç sayfanın sadece dördüncü ciltte yer aldığı görülür. “Kadının gerçek kurtuluşu, ev işlerinden kurtulduğunda, kendini uyumlu biçimde geliştirmek ve kamu etkinliğine katılmak için zaman ve fırsat bulduğunda gerçekleşeceği” ifade edilmektedir.²⁹ Ancak burada üzerinde durulan bir nokta vardır ki çok dikkat çekicidir. Toplumsal üretimde kadının erkeğe eşit olması, hiçbir zaman ondan ağır “erkek” işlerini görmesinin istenmesi olmayacağı ifade edildikten sonra, kadının “anne olmak gibi büyük bir toplumsal görevle” ve “tüm özellikleriyle yine kadın olarak kalacağı” vurgulanmaktadır.³⁰ Bu

kitaptan da anlaşılacağı üzere sosyalizme ulaşmak da kadınların “eşitlik” sorununu tümüyle çözmeyecek; eşitlik sorununun tam çözümü için komünizmin gelmesini beklemek gerekecektir. Marksist teoriye göre ‘emekçi kadınlar’ bir grup olarak ele alınır, birey olarak kadının özgürleşmesi ise aslında göz ardı edilir. Bu saptamayı Clara Zetkin’in sözleriyle de temellendirebiliriz: “Elbette Marx kadın sorunuyla ‘doğrudan’, ‘yalnız onun üzerinde durarak’ uğraşmadı. Bununla birlikte, kadının hak eşitliği için ... en önemli olanı yaptı: Materyalist tarih kavramıyla bize kadın sorunu hakkında eksiksiz formüller vermediyse de ... bu sorunları kavramak için doğru ve güvenilir yöntemi ... verdi.”³¹ Clara Zetkin “kadın sorunu”yla ilgili görüşleri nedeniyle II. Dalga Feminist Hareket tarafından eleştirilmiştir, çünkü feminist harekete uzak durduğu ve sıcak bakmadığı bilinmektedir. Hatta Bebel’i de bu nedenle eleştirdiğini biliyoruz.1896 yılında Clara Zetkin *İşçi Kadınlar ve Günümüzde Kadın Sorunu* başlıklı bir broşür kaleme alır; bu broşürde burjuva, küçük burjuva ve işçi kadınların sorunlarını sıraladıktan sonra, işçi kadınlarla burjuva kadınların kurtuluş mücadelesinde yollarının neden ayrıldığını anlatır. Zetkin 1900’lerin başında gelişen sufrajete hareketine karşı da sert ve uzlaşmaz bir tavır almıştır.³² Kadınları “cinsler arası savaşlarda yer almak” yerine “sınıf savaşında” yer almaya çağırarak, feminist kadınlarla Marksist kadınlar arasında uzun yıllar devam edecek olan bir siyasetin ve tartışmanın zeminini hazırlamıştır.³³

Ayrı kadın örgütlenmesi de Avrupa’da Marksist hareket içinde tartışma yaratan bir meseledir. 1919’da Üçüncü Enternasyonal’in, bilinen diğer adıyla Komünist Enternasyonal/Komintern’in kuruluşu ilan edilir. Komintern’in ikinci kongresinde kadınların örgütlenmesi üzerine bazı örgütsel ilkeler karara bağlanır:

1- Bir ülke örgütünün komünist partisi içindeki kadınlar özel birimlerde birleştirilmemeli, tersine eşit hak ve yükümlülüklerle sahip üyeler olarak yerel parti örgütlerine sokulmalı ve bütün parti organlarındaki ve parti kurumlarındaki ortak çalışmaya çekilmelidir.

2- Her parti yerel örgütünde, erkek yoldaşların da yer alabileceği bir kadın ajitasyon komitesi vardır³⁴

denmektedir.

Kollontay bu gelişmelerden çok önce ayrı bir kadın örgütüne olan gereksinimi dile getirmiştir. Bu görüş Bolşevikler tarafından benimsendiğinde de, kadın örgütlenmesi tamamen partiye bağlı kadın kolları şeklinde gerçekleşmiştir.³⁵

Yukarıda aktarılanlarla bağlantı kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla Türkiye’den bir örnek daha verelim. 1975 yılında *Ürün* dergisinde “Kadın ve Sosyalizm” başlıklı yazıda “kadın

meselesinin temel sorunu; yani topluma yararlı emekle, analık işinin uygunlaştırılması meselesi” olarak ifade edilmektedir. “Marksist-Leninist teori, kadın sorununu genel sorundan ayırmamaktadır. Yani bu sorun, proleteryanın kurtuluşu için sermayeye karşı sınıf savaşı yürütmesine bağlıdır” cümleleri kadın sorununa bakış hakkında kısmen bilgi vermektedir. Kısacası 1970’lerde Türkiye Solu kadın sorununu ayrı bir sorun olarak görmemektedir, dönemin birçok yayınında bu mesele “demokratik haklar” başlığı altında diğer toplumsal, siyasi sorunlarla bir arada ele alınmalıdır görüşü yaygındır.

Ayrı kadın örgütlenmesine her ne kadar çok fazla önem atfedilmesi istenmese de, 1975-80 yıllarında Sol hareketler içindeki kadınlar önemli politikalar üretip, önemli mesajlar verip, on binlerce kadını eşit işe eşit ücret, kadınlara eşit eğitim imkânı, kreş, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve doğum izinlerin artırılması gibi taleplerle harekete geçirmişlerdir. Bu istekler 1975-80 yılları arasında Türkiye’deki sosyalist kadınların “kadın sorunu”nu dile getiriş biçimini göstermektedir. Aslında kendileri farkında değilseler de, feminizmi “burjuva, sapkın” bir ideoloji olarak adlandırsalar da, 1970’lerde Avrupa’daki feminist hareketin temel talepleri ve hedefleri ile Türkiye’deki sosyalist kadınların, özellikle İKD’nin talepleriyle örtüşmektedir. Avrupa’da 1970 yılının şubat ayında İngiltere’de Ruskin College’de toplanan ilk uluslararası kadın konferansında dile getirilen dört talep şunlardır: Her kadının rahatça ulaşabileceği doğum kontrol araçları ve serbest kürtaj hakkı; ücretsiz ve eşit biçimde yararlanılabilecek çocuk bakımı hizmeti; eğitimde ve iş yaşamında fırsat eşitliği; eşit ücret.³⁶ Daha sonra İngiltere’de Kadınların Özgürlüğü (Women’s Liberation) hareketi, programına 24 saat ücretsiz çocuk bakımı hizmeti talebini koyarak yeni bir talepte bulunmuştur.³⁷ Yukarıda sıralanan beş talep (kürtaj hariç), 1975-80 yılları arasında Türkiye’deki başta İKD olmak üzere diğer sosyalist kadın derneklerinin de gündemlerinde yer alan, yayın organlarında, yürüyüşlerde, mitinglerde dile getirdiği taleplerdir.

İKD’nin Kadın Örgütlenmesi ve Feminizm

İlk başta farklı siyasi görüşlerdeki kadınların (Türkiye İşçi Partisi –TİP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi –TSİP ve diğer sol çevrelerden) bir araya gelmesiyle kurulması hedeflenen, bağımsız görünen bir kadın derneği oluşturma çalışmaları 1974 yılında Türkiye Komünist Partisi (TKP) tarafından başlatılır. Bu yıllarda TKP de Türkiye içindeki örgütlenme konusunda atak yapmak istemektedir. “Bu durum, TKP’nin kadın sorununa gereken önemi vermeye başlamasından çok, içine girdiği yeniden örgütlenme çabasının bir parçası olarak, 1975 yılına diğer komünist partileri gibi ‘yandaş’ bir kadın örgütüyle girme çabasını yansıtıyordu.”³⁸

Birinci toplantıda, “Neden Kadınlar Örgütü” başlıklı bir kuruluş bildirgesi hazırlanmasına karar verilir. Derneğin adı da ilk olarak “Demokratik Kadın Derneği” olarak düşünülür. Bu

bildirge Türkiye Solu içerisinde var olan bir tartışmayı yeniden gündeme getirir ve bir kadın derneği kurmaya gelenler arasında bulunan TSİP'li kadınlar “emekçileri böleceği” gerekçesiyle buna karşı çıkarlar. Ancak TSİP'li kadınlar da daha sonra Demokratik Kadın Birliği adıyla bir başka kadın derneği kurarlar.³⁹ Bütün bu tartışmalar derneğin kuruluşunun 8 Mart 1975 tarihine yetişmesine engel olur. Dernek o yıl ilk kez kamuya açık olarak yapılacak 8 Mart kutlamalarını Osmanbey'deki Dostlar Tiyatrosu'nda gerçekleştirmeye karar verir.⁴⁰ Ankara'da da 8 Mart kutlamaları düzenlenmiştir. Bu kutlamalar esnasında ve TKP'nin radyosunda “komünist kadınların öncülüğünde kadınlar örgüt kuruyor” açıklaması yapılır.⁴¹ Tüzüğe son şeklini vermek için Ankara'da yapılan toplantıda TİP'li kadınlar 8 Mart kutlamasında yapılan açıklamalar üzerine kuruluş çalışmalarından çekileceklerini belirtirler. Aslında bu açıklamalardan TKP'li kadınların da haberi yoktur ve onlar da bu gelişmeden rahatsız olurlar.

TKP ve TİP o dönemde yeniden örgütlenme faaliyetine başlamıştır ve aralarında ciddi bir rekabet de söz konusudur. Her şeye rağmen kadınlar bir kez daha, İstanbul'da toplanmaya karar verirler. Üstelik TKP'li kadınlar başkan adayı olarak eski TİP'li birini düşünürler ancak bir süre sonra İstanbul'da yapılan toplantıda TİP'li kadınlar “TKP'nin kuyruğuna takılmak ve provokasyona getirilmek istemediklerini” söyleyerek dernek çalışmalarından çekilirler.⁴²

Bu gelişmelerin ardından, geride kalan kadınlar derneğin çalışmalarına devam etme kararı alırlar. Yeni bir başkan adayı aranır ve 1965'de İleri Kadınlar Derneği'ni kurmuş olan Bakiye Beria Onger'e başkanlık teklif edilir. Onun bu görevi kabul etmesiyle tüzük hazırlanır. “TKP'nin yayın organı Atılım'da da komünist kadınların öncülüğünde bir Demokratik Kadın Derneği kurulmakta olduğundan söz edilmiş ve komünistler derneği desteklemeye çağrılmıştı.”⁴³ Kuruluşu için izin alınırken sorun çıkmaması adına, derneğin adı İlerici Kadınlar Derneği (İKD) olarak değiştirilir.

Dokuz kişilik yönetim kurulunun dört üyesi metal ve tekstil işkollarında işçi olarak çalışırken, birisi eski bir metal işçisidir ve sendikada çalışmaktadır. Ayrıca, TKP üyesi kadınlar yönetim kurulunda azınlıktadır.⁴⁴ Otuz kurucu kadın tarafından oluşturulan, 3 Haziran 1975 tarihinde resmi olarak kuruluşu onaylanan İKD'nin ilk merkez binası İstanbul'un Çeliktepe semtinde tek odalı bir gecekondunun giriş katında açılır.⁴⁵ Kısa sürede yaygın bir örgütlenme ağı kuran İKD'nin kuruluşundan dört yıl sonra (1979) üye sayısı 15.000'e yaklaşmış, 33 şubesi ve 35 temsilciliği olmuştu. Yayın organı olan *Kadınların Sesi* adlı gazeteleri ise 30.000 baskı yapmaktadır.⁴⁶ 28 Nisan 1979 tarihinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan ilk dernek olan İKD, hem *Kadınların Sesi* etrafında toplanarak hem de farklı örgütlenme anlayışları oluşturarak 12 Eylül 1980'e kadar çalışmalarını ve aslında varlığını sürdürür.

Bağımsız kadın örgütlenmesine ilişkin yukarıdaki tartışmaları daha ayrıntılandırmak için öncelikle 1975 yılında, bu tartışmaya doğrudan katılacak hangi siyasi yapıların olduğuna da kısaca göz atmakta fayda var. TKP, 1920’den bu yana faaliyetlerini illegal olarak sürdüren bir partidir. TİP, 1971 muhtırası ile kapatılmış ve 1975 yılında ikinci kez yeniden kurulmuştur. TSİP, 1974 affının ardından 16 Haziran 1974 tarihinde ilk kurulan sosyalist partidir. Devrimci öğrencilerin örgütlenmesi ise, 1976 yılında Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu’nun (DGDF) kurulmasıyla daha derli toplu ve merkezi bir hâl almıştır. 1977’den 12 Eylül 1980’e kadar çok geniş bir örgütlenme gerçekleştiren Dev-Yol ve Dev-Sol ise henüz kurulmamıştır. Kısacası, İKD kurulduğu anda, bağımsız kadın örgütlenmesi konusunda tartışmaya katılabilecek olanlar sadece TSİP’liler ve TİP’lilerdir. Diğer örgütler ve hareketler ise muhtıranın verdiği hasarı onarıp, yeni tartışmalar eşliğinde toparlanmaya çalışıyorlardı.

Birçok tartışmayı geride bıraktıktan sonra kurulabilen İlerici Kadınlar Derneği’nin tüzüğünde yer alan birinci madde, “İlerici Kadınlar Derneği adı ile merkezi İstanbul’da olmak üzere bir dernek kurulmuştur. Dernek siyasî değildir. Dernek yurdun her yerinde şube açabilir” ifadesini taşımaktadır. Tüzüğün B şikkının (Konu ve Amaç) ikinci maddesi ise, “Ülkemiz kadınlara tanınmış sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin kağıt üzerinde kalmaması, günlük yaşamda somut olarak uygulanması ve geliştirilmesi için yasaların tanıdığı tüm olanakları kullanarak uğraşmaktır”. Tüzükle beraber hazırlanan bir kuruluş bildirgesi de kaleme alınmıştır. “Neden Kadınlar Örgütü” adlı bu bildirmede, neden bir kadın örgütüne gereksinim olduğu anlatılmaya, açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bildirmede kadın hakları ve kadınların kurtuluşu üzerine yapılan yorum, değerlendirme ve öneriler derneğin siyasi niteliğini ortaya koymaktadır. Bildirmede yer alan aşağıdaki alıntı İKD’nin hatta TKP’nin 1970’lerde dünya genelinde kadın haklarına ve “kadın sorunu”na bakışını sergilemektedir.

... Ne var ki, yasal olarak kadın erkek eşitliğini kabul etmiş zengin kapitalist ülkelerde bile fiilen gerçekleşen bir kadın erkek eşitliği yoktur, gerçek ve yaşanan bir eşitsizlik sözkonusudur. Bu tip ülkelerde demokratlar, devrimciler ve ilerici kadın hareketlerince verilen uzun mücadelelerle kapitalist toplum içinde bazı yasal sonuçlar elde edilmişse de, kadın eşitliğinin insanlı hedeflerine ulaşmak olanağı bulunamamıştır. Bugün hâlâ kadınlar bir yandan bu üretim düzeni içinde en düşük ücretlerle, en kalitesiz işlerde çalıştırılarak erkeklerden de fazla sömürülürken, öte yandan analık gibi ikinci toplumsal görevi yerine getirmekte, yorucu ev işlerinin çilesini tek başına taşımakta, eğitimde, aile, toplum ve politik yaşamda süregelen olumsuz ayırımın acısını çekmektedir.⁴⁷

İKD'nin kuruluş aşamasında hazırladığı bildirgenin devamında, dünyada ve Türkiye'de kadın haklarının "gelişimini önlemeye" çalışan "gerici" güçlerden bahsedilirken, "kadın" sorununa "sınıfsal açıdan" yaklaşmadığı iddia edilen feminist hareketlere de bu "gerici güçler"ın arasında yer verilmektedir. "Tüm kadınların çıkarları için vereceğimiz her örgütlü ve tutarlı mücadele, bizi burjuvazi ve onların reformist uzantılarıyla karşı karşıya getirecektir. Bundan dolayıdır ki kadın-erkek tüm çalışanların ortak çıkarları ve birliğini zedeleyecek davranış ve eylemlerden kaçınmak dikkat edeceğimiz en önemli nokta olmalıdır... Dünyada ve yurdumuzda gerici güçler, gerçek kadın eşitliği için verilen ve verilecek mücadelelerin kendileri için zararlı olacak sonuçlarını çoktan farketmiş ve çift yönlü bir karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bir yandan kadınların toplumdaki geri ve eşitsiz durumunu meziyet gibi göstermek için gazete, dergi, roman, radyo ve televizyon gibi kitle haberleşme araçlarını alabildiğince kullanırlarken, öte yandan kadınların bu geri ve eşitsiz durumunun vazgeçilmez olduğunu ücretli bilim adamlarına sahte teorilerle ispat ettirmeye çalışmaktadırlar. Bunlarla da yetinmeyip en son tutunacak bir dal daha bulmuşlardır. Kadın sorununa sınıf açısından bakmayan, soyut "kadın hakları" ve "kadın-erkek" eşitliği savunucusu hareketler ve dernekler işte bu gayretlerin sonucudur." Bildirgede yer alan görüşlerin teorik temelini nereden geldiğini görmek için Clara Zetkin'in sözlerine kulak verelim:

Tarihi, özellikle uluslararası işçi hareketinin tarihini derinleşerek öğrenmesi sonucunda Lenin, bu isteğin gerçekleşmesinin çok önemli ve kaçınılmaz olduğunu anladı ve bu konudaki inancı arttı. Kadınların tam anlamıyla özgürlüğe ve eşit haklara sahip olmasının yalnız kadınlar için kaçınılmaz ve yalnız onlar için önemi büyük olduğu söylenemez. Bu, kapital tarafından acımasız biçimde sömürülen ve esaret altına altında bulunan kadın, erkek, tüm insanlar için kaçınılmazdır. Bu görevin yerine getirilmesi, tüm insanlığın sosyal yaşamının daha yüksek bir düzeye çıkarılması, daha yüksek şekil ve özellikte bir yaşam biçimine ulaşması için gerekli koşuldur. Lenin, özgürlük isteyen kadınları, hatalı yol alan, erkek ve kadın arasında bir savaşım yapılması yolunda sürükleyen feminist eğilimleri tümüyle reddetti. O, kadınları özgürlüğe kavuşturacak biricik yolun, güçlüklerle dolu ve dikenli olan sosyal proleter devrim yolu olduğunu gösterdi.⁴⁸

İKD'nin 'feminist örgütlenme'ye bakışını yansıtan aşağıdaki alıntı da oldukça dikkat çekicidir: "Bu tip örgütlenmeler aslında egemen sınıfların yüzyıllardır ileri sürdükleri 'kadın kadındır' gibi, onu bambaşka bir yaratık olarak görme, kadını ayrı ve aşağı bir cins olarak gösteren düşünce ve eylemlerine haklılık kazandırmıştır. Feminist kadın hareketi ve örgütlenmesi de kadın-erkek eşitliğini, erkeğin yaptığı herşeyi kadının da yapması gerekir gibi basit ve kaba bir eşitlik düzeyine indirgediği için, kendisine yandaş alacağı yerde, hedef

hatta düşman olarak erkekleri seçmiştir. Böylelikle kadınların sosyal kurtuluşları için biraraya gelerek örgütlenme isteğini çarpıtmakta, ona yanlış hedefler göstererek, bu mücadeleyi toplumdaki diğer ilerici ve sosyal güçlerin mücadelesinden soyutlamaktadır. Bu yüzden ki feminist anlayıştaki bu tip örgütlenmeler gerek ülkemizde olsun, gerekse bütün dünyada olsun, elle tutulur hiçbir ciddi başarı ve kazanım elde edememişlerdir.⁴⁹ Bu konuyla ilgili daha çok alıntıya yer verilebilir ancak ayrı kadın örgütlenmesinin partinin gözündeki yeri, İKD'nin I. Olağan Genel Kurul Raporu'ndaki bir cümle ile açıkça ifade edilmektedir: “Onun [kadın örgütlenmesinin] yerini ve görevini ne küçümsemek, ne de büyütme gereklidir.”⁵⁰ Bu rapor hazırlandığında İKD bir yılını yeni doldurmuştur ve hâlâ ayrı kadın örgütlenmesinin gerekliliği, nasıl olması gerektiği Sol hareket içinde tartışılmaktadır. Böylesi bir açıklamanın bu nedenle yapıldığı akla gelse bile, aslında kadın örgütlenmesine temkinli ve mesafeli bir duruşu göstermektedir. Bu mesafeli duruşun bir nedeni de, kadın örgütlenmesinin kontrol dışı büyümesinden, asıl görevinin sosyalist mücadeleye kadro kazandırmak olduğunun unutulmasından kaynaklanan bir endişe ve gem vurma isteği olabilir.

TKP'nin tahmininden daha hızlı gelişen İKD'nin talepleri Avrupa'daki feminist hareketin talepleriyle örtüşse de temel olarak erkek egemen sisteme karşı hiçbir eleştiri getirmeyen politikalar izlenmiştir. Örneğin aile içi şiddet ve dayak sorunu hiç gündemlerinde yer almamıştır. Yapılan mülakatlarda dile getirildiği biçimiyle, “İKD'li bir kadın kocasından dayak yediğinde, muhtemelen aynı siyasi görüşte olan kocası uyarılır, yaptığı ayıp olduğu söylenir ama daha ileri gidilmezdi” denmiştir. Dayığa karşı oldukları şüphe götürmez ancak bunu bir dernek politikası hâline getirmediği de aşikârdır. *Kadınların Sesi* gazetesinde grevlerin en yoğun olduğu dönemde bir grevci eşinin (karısı) nasıl davranması gerektiği çizgilerle anlatılmıştır. Kadınlar grevlerin en zayıf halkası olarak düşünüldüğü için⁵¹, öncelikle kadınlar bu konuda uyarılmaya çalışılmıştır. Gazetede çizgi karakterlerden biri kadın, biri de erkektir. Kocasını grevden döndüğünde ona iyi davranması, sofrasını hazırlaması, kocasının canını sıkacak konulardan bahsetmemesi ve onu rahatlatmaya çalışması önerilir. Kadınlar yine “kadınlık” sorumluluğundan ve şüpheden kurtulmazlar. Hatta güvenilmez unsur olarak hep uyarılırlar. Tabii bu konuda bir noktada haklılık payı da vardır çünkü “grev kırıcılar” özellikle evdeki kadınlara ulaşır, kocalarını bu grevden vazgeçirmeleri için propaganda yaparlar. Başta da söylediğimiz gibi erkek egemen sistem hiç eleştirilmemiş, “ataerkillik”, kötü, eski, modası geçmiş geleneklerle açıklanmıştır.

Türkiye'de 70'li yıllarda sol hareketin içinde kadın örgütlenmesi bu denli yaygınlaşırken, feminist hareketin gelişmemesinin en temel nedenlerinden birinin, o tarihe kadar bu kadar yaygın bir kadın örgütlülüğünün yaşanmaması olduğunu düşünüyorum. Kadınlar, Türkiye tarihinde ilk defa bu denli yığınsal olarak siyasi partilerde, sendikalarda, meslek örgütlerinde,

derneklere erkeklerle bir arada çalıştılar, örgütlenme yaptılar ve öncelikle kendi güçlerini gördüler, sonra erkeklerle (özellikle erkeklerin yönetiminde) çalışmanın zorluklarını ve bireysel gelişimlerine getirilen engelleri fark ettiler. Bu faktörlerin yanı sıra, erkek egemenliğinin kendi başına bir baskı ilişkisi olduğunu ve buna karşı verilen mücadelenin “başka mücadeleler içinde eritilemeyeceğini” gördüler.⁵² Bu bir süreçti ve yaşanması gerekiyordu. O dönemin sosyalist kadınları, 1980 sonrası feminist hareketin başını çektiler. Daha önceki deneyimleri onlara bu imkânı sağladı.

İKD'nin Örgütlenme Alanı: Hedef Kitleleri ve Eylemleri

İKD'nin ilk açılan şubeleri, İstanbul'da Şişli, Fatih ve Kartal şubeleri olmuştur. Hatta Şişli'de şube açılması daha sonraki yıllarda başka sol örgütler tarafından eleştiri ve küçümseme sebebi olmuştur. Üst gelir grubunun yaşadığı bu semtin işçi sınıfına uzak olduğu ve İKD'nin “elitist” bir yanı olduğuna dair görüşler ortaya atılmıştır. Ancak sol hareket birbirinden öyle habersizdir ki, İKD'nin ağırlıkla gecekondu semtlerinde örgütlendiği fark edilememiştir. Oysa İKD'nin asıl örgütlenmesinin işçi kadınlar arasında yapıldığını görüyoruz. Üstelik üç yıl için çok geniş bir örgütlenme ağı kuran ve üye sayısını üç yılda on beş kat artıran İKD'nin büyük şehirlerde işçi kadınlar ve gecekondu kadınlar arasında çok yaygın bir örgütlenmesi olduğunu biliyoruz. Üye profiline bakılınca çalışan kadınların oranının çok yüksek olduğu hemen fark edilmektedir. İstanbul'da yüzde 30 ile en yüksek oran sanayi işçilerindeyken, İstanbul dışında sanayi işçisi oranı yüzde 6'ya inmektedir. Köylü kadınlar arasında örgütlenmeye ise pek rastlanmamaktadır.

İstanbul şubelerinin üye bileşeni (1976):

Sanayi işçisi: yüzde 30, öğrenciler: yüzde 22, memur: yüzde 20, öğretmenler: yüzde 10, ev kadınları: yüzde 10, serbest meslek: yüzde 8.

İstanbul dışındaki üyelerin bileşimi:

Öğretmenler: yüzde 25, öğrenciler: yüzde 25, ev kadınları: yüzde 17, serbest meslek: yüzde 14, memur: yüzde 13, sanayi işçisi: yüzde 6.⁵³

Özellikle büyük şehirlerde örgütlenmeye ağırlık veren İKD'nin üye bileşimine bakılınca İstanbul'daki üyelerin yüzde 60'ının (yukardaki sayılar baz alınmıştır) yüksek eğitimli olduğunu söyleyemsek de belli düzeylerde eğitim almış kadınlardan oluştuğunu anlayabiliyoruz. İstanbul dışındaki üye kadınların da yüzde 77'sinin yine belli bir eğitim düzeyine sahip olduğunu görüyoruz. Buradan yola çıkarak İKD'nin kentli (özellikle kentin gecekondu semtlerinde yaşayan) ve çalışan kadınlar arasında yoğun bir örgütlenme gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Üye sayısını üç yılda (1975-1978) on bir-on iki katına çıkaran İKD'nin kadın örgütlenmesinde başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

- I. Genel Kurul'da (1976) şube sayısı 8, temsilcilik sayısı da 8'dir; üye sayısı ise 1250 olmuştur.
II. Genel Kurul'da (1978) ise şube sayısı 22'ye, temsilcilik sayısı ise 26'ya yükselmiştir; üye sayısı ise 14.500'e çıkmıştır.⁵⁴

Örgütlenme hızı arttıkça, üye sayısı fazlalaştıkça 'denetimin daha iyi sağlanabilmesi için' İKD bölge sekreterlikleri oluşturulur. Bu nedenle tüzükte bazı küçük değişiklikler yapılır ve bu farklılık yönetiminde de bazı değişiklikleri beraberinde getirir.⁵⁵ Örgütlenme modelini de yansıtan tüzüğün yenilenmesi bu açıdan da önemlidir. Kuruluş amacına bakılınca⁵⁶ diğer kadın derneklerinden farkı hemen görülmektedir. Örgütlenme modelinde de farklılıklar vardır. Tüzükte belirtilen Merkez Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve şubelerden oluşan yapıya 2. Genel Kurul'da temsilcilik ve bölge sekreteliği gibi organlar eklenmiştir. Bu iki organ daha önce derneklerin yapısında yer verilmeyen ancak partilerin örgütlenme modeline yakın bir uygulamadır. Bu sayede, yaygınlaşan örgüt ağını denetlemek, hatta üyelikten ihraç etmek de kolaylaşmıştır. İleriki yıllarda, yaygın örgütlenme, örgüt içi denetimin artması, siyasetin çok sıcak bir hale gelmesi İKD çalışmalarına aktif olarak katılan bazı çevrelerin uzaklaşma kararı almasını da getirdi. İKD, "emekçi" kadınları örgüte katmayı çok iyi başarmıştı ama sanatçı ve aydınların katılımını artıramamıştır. İKD'nin üye kayıtlarına bakıldığında İKD'nin sanatçı üyelerinin de olduğu görülmektedir. Reha İsvan, Türkan Şoray, Sezen Aksu, Deniz Türkali İKD ile ilişkisi olan sanatçılardır. İKD ilk başlarda bu kadınları dernek bünyesine çekmeyi başarmıştır ancak daha sonra hem Türkiye'de siyasetin hem de dernek politikasının 'keskinleşmesi" bu kadınların uzaklaşmasına neden olmuştur. Kuruluş çalışmalarında Şirin Tekeli ve Stella Ovadya'nın da dernek bünyesinde yer aldığı bilinmektedir. Bu konuda Şişli şubesinden bir yöneticinin anlattıklarını aktarıyoruz: "Deniz Türkali bizim şubeye gelir giderdi. Tiyatro çalışmaları yapmakla ilgili birçok öneri getirirdi. Biz önerilerini dinlerdik ama kendi aramızda konuşurken çok uçuk şeyler önerdiğini düşünürdük. Bizim sanatla ilgilenmekten daha önemli işlerimiz vardı. Bizim tavrımız onu dernekten uzaklaştırdı. Ayrıca şimdi adını hatırlayamadığım bir seramik sanatçısı da gelirdi ve bir şeyler yapmak isterdi. Biz onu o kadar dışarıda bıraktık ki, onun uzaklaşmasına neden olduk"⁵⁷ Ancak dernek bünyesi içinde üye ya da sempatican kadınların uzaklaşmasını getirecek uygulamalardan da uzak durulduğu belirtilmektedir. İKD, TKP'nin önderliğinde kurulmuşsa da, hiçbir zaman İlerici Gençler Derneği (İGD) gibi TKP'nin propagandasını yapmamıştır. İKD yöneticileri, İKD'nin TKP ile bağlantısını vurgulamamaya özen göstermişlerdir. Bu tutumun nedenleri arasında TKP'nin yasadışı bir parti olması, İKD'nin kapatılması olasılığı, üyelerinin polisçe tutuklanabileceği endişesi olmakla birlikte, TKP'nin propagandasının açık açık yapılmamasının temel nedeni "bilinçlenmenin ilk adımında olan kadınları ürkütmeden, kadınları örgütten kaçırmaktan başka sonuç vermeyeceği"⁵⁸ düşüncesi olmuştur.

İKD'nin üst düzey yöneticilerinden Gönül Dinçer bir dergide kaleme aldığı yazıda, derneğin “bağımsızlığı” konusunda bazı bilgiler aktarıyor: “İKD herşeye karşın, erkeklerin doğrudan bulunmadığı, doğrudan egemenlik kurmadığı bir örgüttü. Erkeklerin doğrudan bulunduğu örgütlerde, ortamlarda kadınlara tanınmayan pek çok hak ve fırsat İKD’de doğal olarak vardı. Erkeklerin bulunduğu örgüt ve toplantılarda kadınların söz almaktan bile çekindiğini, aldıklarında ise gülümseme ve küçümseme ile karşılaşmayı sineye çektikleri bilinir. Bir bildiriye kaleme almak, gazete çıkarmak, eğitim vermek gibi “önemli görevler ve işler doğal olarak kadınlar tarafından gerçekleştirildi. Üstelik kadınlar bu işleri, en az benzeri örgütlerdeki erkekler kadar iyi, çoğu kez onlardan daha büyük bir yaratıcılık, özveri ve sorumlulukla gerçekleştirme fırsatı buldular.”⁵⁹ Bu görece bağımsız tutum ve anlayış İKD'nin geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmış ve üyelerinin de gelişiminde önemli katkılar sağlamıştır. Erkeklerin idaresi ve müdahalesinden uzak yapılan her iş İKD’li kadınları bir kat daha güçlendirmiş gözükmektedir. Yapılan mülakatlarda bu nokta çok fazla vurgulanmıştır.

İKD'nin hedef kitlesini oluşturan kadınların çalışan kadınlar, özellikle işçi kadınlar olduğunu belirtmiştik. Oysa 1978 yılındaki II. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu’nda yer alan ve üyelerin bileşimini veren tabloda, üyelerin yüzde 32’sini ev kadınlarının oluşturduğu görülmektedir. Ancak kadın nüfusun ‘en ileri’ kesimi olarak belirledikleri işçi kadınlar asıl hedeflerini oluşturmaktadır. Tüm çalışan kadınlar için, eşit işe eşit ücret, her iş yerinde kreş, kadın çalışan sayısının yüzü geçtiği işletmelerde emzirme odası bulunması, doğum izinlerinin uzatılması gibi talepleri öne çıkmaktadır. 1975 yılında Meclis’te görüşülen ve kadınlara 20 yılda emeklilik hakkı tanıyan yasanın eleştirildiği yazıda öne sürülen argümanlar ise şunlardır:

Çalışan kadınların, anne ve emekçi olarak topluma iki yönlü katkıda buldukları göz önüne alınarak bazı haklar ve ayrıcalıklar tanınmasını kabul eder görünenler bakın nasıl da lütuflarda bulunuyorlar. Çalışan kadınlar, isterlerse 20 yılda emekli olabilecekler, AMA...

-5000 iş günü prim ödemiş olmak kaydıyla,

-18 yaşından önceki çalışma süreleri gözönüne alınmaksızın, -%70 yerine, %60 oranında emekli maaşı almayı kabul etmeleri şartıyla...

(...) Eskisi gibi 25 yılda emekli olmayı tercih ettirecek biçimde kanun değişikliği yapmak düpedüz aldatmacadır, göz boyayıcılığdır.⁶⁰

Fabrikalarda örgütlenmeyi en birincil hedef olarak önlerine koydukları için aslında işçi olmayan birçok İKD üyesi de fabrikaya işçi olarak, örgütlenme amacıyla girmiştir. Mahalle

örgütlenmesi doğrultusunda, gecekondu semtlerinde, gündüzleri evde ağırlıkla kadın ve çocukların olduğu saatlerde tek tek evleri dolaşarak örgütlenme yapmışlardır. Okuma yazma kursları, mahalleye doktor götürmek, dergi ve gazete satışları, eğitimler vermek, mahallenin hangi sorunu varsa o sorunun çözümüne ilişkin kampanyalar düzenlemek, sağlık konusunda kadınları bilgilendirmek için özel toplantılar düzenlemek gibi dinamik bir örgütlenme tarzı vardır. İKD'liler çalışan kadınların işkollarına göre farklı taleplerini de gündeme getirmiştir; örneğin 'günelikçi kadınların sigortalanmalarıyla ilgili problemlere çözümler önerilmiştir. Bu konuya ilişkin bir imza kampanyası başlatmış ve kadınların talebini de dört maddede toplamışlardır:

-Sigorta hakkının verilmesi

-Kadınların iş kanunu kapsamına alınması

-Sosyal Sigortalar Kurumu yasasının değiştirilerek eve işe giden kadınların sağlık, analık, kaza, ihtiyarlık sigortası kapsamına alınması,

-Sigortalanmak için eve işe giden kadınların yerel emek kooperatiflerinde örgütlenmesi..⁶¹

İKD'nin ev kadınlarına ilişkin talep ve çalışmaları I. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda şöyle sıralanmıştır:

Pahalılık ve enflasyona karşı mücadelede geniş kampanyalar düzenleyerek onları seferber etmek; pahalılığın nedenlerini sergilemek; ucuz ve elverişli gıda pazarlarının açılmasını teşvik etmek; mahalle pazarlarının ve et tanzim satış yerlerinin belediyenin etkin kontrolü altında daha ucuz ve kaliteli gıda satışı yapmalarını sağlamak, bakkaldan bakkala, semtten semte ve şehirden şehire değişen yiyecek ve giyecek fiyatlarının ve kiraların dondurulması ve bunlar üzerinde etkin fiyat kontrolü yapabilmek için kadınları örgütlemek; onları, günümüz Türkiye'sinde acil bir sorun olan çocuklarının can güvenliğini sağlamada, giderek faşizme karşı mücadelede aktif kılmak.⁶²

Tam da bu noktada İKD'nin "Evlat Acısına Son" mitinginden bahsetmek yerinde olur. 1975 yılından itibaren sayıları otuz kırk katına çıkarak artan siyasi cinayetler sıradan, günlük olaylar hâline gelmeye başlamıştır. 1976'da Ankara'da kadın örgütlerinin birleşerek düzenlediği mitingden sonra, 26 Şubat 1977'de İstanbul'da İKD ve CHP Kadın Kolları'nın ortaklaşa düzenlediği kitlesel mitinge "ülkemizde ilk kez 10.000'e yakın kadın"⁶³ katılmıştır.

Diğer kampanyalara gelince... Vurgulanması gereken en önemli nokta aynı anda birçok kampanyanın yürütülmesidir. "Kadınlar bir yandan 20 yılda emeklilik hakkı için imza, bir

yandan Uruguaylı siyasi tutukluların çocuklarına yardım toplarken, bir yandan da grevci işçilerle dayanışma için pazarlarda eşya satıyorlardı.”⁶⁴ Kreş kampanyası ise sürekliliği olan bir kampanyadır;1975 yılında başlatılmış ve dernek kapatılana kadar sürdürülmüştür. Bu kampanyaya çocuk bahçesi kampanyası da eklenmiştir. En dikkat çekici olanı kampanyanın belli sürelerle kısıtlanmayıp, daha da genişletilmesine çalışılmasıdır. Bu çabaların sonunda birçok fabrika ve kurumda kreşler açılmış, gecekondu mahallelerinde çocuk bahçeleri yapılması sağlanmıştır. 1979 yılında ise tüm Türkiye’de “Çocuklara Bedava Süt Verilmelidir” sloganıyla bir kampanya daha başlatmıştır. Bu kampanyanın da hayata geçirildiği birçok il ve ilçe olmuştur.

Bu büyük çaplı, uzun vadeli çalışmaların yanı sıra günlük eylemler de hiç eksik olmuyordu. Örneğin, çarşıda, pazarda hemen bir tezgahın üzerine çıkan İKD’li günlük sorunlara ait bir konuşma yaptıktan sonra hızla dağılıyorlar. Afiş yapıştırma, pullama, kuşlama, korsan eylemler, mitingler, imza kampanyaları, protesto yürüyüşleri, dergi çalışmaları, mahalle ve bölge örgütlenmeleri, okuma yazma kursları, bildiri yazma ve basma, cenazeler, yani kısacası kadınların 24 saat gönüllü mesaisi... Tatil, izin yok; zaten bunu isteyen de yok, isteyen olursa da izin yok!..

İKD’nin Yayın Organı “Kadınların Sesi” Gazetesi

3 Haziran 1975 tarihinde kuruluşu tamamlanan İKD’nin yayın organı olan *Kadınların Sesi*⁶⁵ Ağustos 1975’te ilk sayısı ile yayın hayatına başladı. İlk sayı 40x70 cm boyutunda iki yaprak ve dört sayfadan oluşuyordu. Gazetenin sahibi Beria Onger, yazı işleri müdürü Zuhal Meriç’ti. Ve birinci sayı 5000 adet basılmıştı.⁶⁶ 1976 tarihli 12. sayıda sayfa adedi altıya, tiraj 10.000’e çıkmıştı. Dergi yakından incelendiğinde bir sene içinde geçirdiği değişimi görmek mümkün olmaktadır. Bu değişim aslında Türkiye’nin geçirdiği değişimi de göstermekte, siyasetin ne kadar keskinleştiği anlaşılmaktadır. Dergide “emekçi kadınların” sorunlarına verilen yer gittikçe azalmış, günlük siyasetin getirdiği konular ağırlık kazanmıştır. 1977 Mayıs’ında *Kadınların Sesi*’ni derneğin yayın organı olmaktan çıkarıp bağımsız bir gazete olarak yayımlama kararı alınmıştır. Bu karar bir güvenlik önlemi olarak düşünülmüştür. Böylece, dergideki yazılardan dolayı dernek suçlanmayacak, dernek kapatılırsa gazete bağımsız olarak yayın hayatına devam edebilecektir. Gazetenin sahibi yine Beria Onger’dir, yazı işleri müdürü ise Berin Uyar olmuştur. 1978’de mart sayısının tirajı 25.000’e çıkmıştır. Ancak tirajın düşmesiyle, 40. sayıdan (Kasım 1978) sonra 20x35 cm boyutunda aylık dergi olarak çıkmaya başladı; sayfa sayısı da 24’e yükselmişti. Bu değişiklik sadece şeklen değildi, içeriğinde de değişimler yaşandı. Dergide “Çocukların Sesi” köşesinde çocuklara yönelik sayfalar hazırlandı, mizah, bilmece köşeleri koyuldu, hatta televizyon eleştirileri bile yer almaya başladı. Yeniden kadın sorunlarına ağırlık verilmeye başlandı. Fakat Türkiye’nin gündemi bu

biçimde devam etmeye izin vermiyordu; dergi kısa bir süre sonra yine daha politik bir görünüm kazanmaya başladı.⁶⁷Mayıs 1979'a kadar 50.000 tiraj hedeflenmiştir. İKD'nin 28 nisan 1979 tarihinde kapatılmasıyla, Kadınların Sesi dergisi daha farklı bir rol ve görev üstlenmiş oldu. Dergi hem propaganda hem de örgütlenme aracı olarak kullanıldı. 12 Eylül 1980 tarihi geldiğinde ise derginin 61 no.lu Temmuz ve Ağustos sayısı yayımlanan son sayı oldu. Dergide her güncel olay için mutlaka bir yorum ya da eleştiri bulmak mümkündür. Derginin yayım tarihini bekleyemeyecek kadar "acil" bir haber varsa, Haber Ajansı, özel bülten, basın duyurusu aracılığıyla o "acil" gelişme konusunda bir yazı mutlaka kaleme alınmıştır. Bu "acil" gelişme sadece yurtiçi için geçerli değildir, yurtdışındaki her gelişme İKD'lilerin gözünden, kaleminden kaçmamıştır.

Kadınların Sesi'nin en önemli özelliği de her aşamasının sadece kadınlar tarafından gerçekleştirilmesidir. Ancak yazılarda imza yoktur; ortak çalışmanın ürünü olduğu ve isimlerin öne çıkarılmadığı buradan anlaşılmaktadır. Dönemin bir özelliği olarak bireylerin tek başına öne çıkmasına pek hoş bakılmadığı düşünülürse, ayrıca güvenlik gereğiyle de isimlerin yazılması uygun olmadığından, bunun nedeni anlaşılmaktadır. Dergideki yazıların üretiminden dağıtımına, sokakta satılması ve hatta afişlerin yapıştırılmasına kadar bütün aşamaların İKD'li kadınlar tarafından yapıldığını da belirtmek gerekir. Yapılan mülakatlarda "güvenlik" alınması konusunda daha önce İGD'li erkeklerden yardım istendiği, daha sonra onların duruma hâkim olma ve sokakta yapılan satışları yönetme istekleri karşısında buna son verildiği ve sadece kadınların bu satışları yapmasının sağlandığı belirtilmektedir. Aynı gelişmenin duvarlara afiş asma konusunda da gerçekleştiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, İKD'li kadınlar örgütlenme ve ajitasyon çalışmalarına erkeklerin müdahale etmesine izin vermemişlerdir. "Erkek eli değmemiş" derginin sadece çalışan, "emekçi kadınların" sorunlarını yansıtmayı hedeflediğini de belirtmek gerekmektedir. Derginin sayfalarında bunu çok net olarak görmek mümkün olduğu gibi "burjuva" kadını da dergide yer almakta ancak ne kadar 'işe yaramaz' olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle çizgi hikâyelerde sınıfsal ayrım, bu karşıtlık sürekli yerini almaktadır. Dergide dikkat çeken bir başka önemli nokta da 23 Nisan ve 19 Mayıs tarihlerinde dergide mutlaka bir mesaj ya da bir yazıya rastlanmasıdır. Dergi dışında İKD Haber Ajansı bu günlerle ilişkili olarak mutlaka bir haber yayımlamaktadır. 19 Mayıs 1977'de 42 sayılı haber ajansında "19 Mayıs 1919 Bugün de Ulusal Bağımsızlık Savaşımıza Işık Tutuyor" ifadesi yer almaktadır." Bu haberde , "... Biz analar, bacılar olarak, ülkemizin geleceğine sahip çıkan, bağımsızlık demokrasi ve toplumsal ilerleme yolunda savaş veren gençlerimizle onur duyuyoruz..." cümlesiyle, "gençlere" seslenen Onger'in "ülkenin geleceğine sahip çıkan gençlerin" erkek olduğunu varsaymasıdır. Bu gençlerle onur duyanlar ise İKD'li "analar ve bacılardır". Kadınların da bu mücadeleyi verdiğini ve onlarla gurur duyacak olan anaları, kız kardeşleri ve hatta babaları, erkek kardeşleri olduğunu unutmuş

görünüyorlar. Bu dil, bir erkek dilidir. Aslında İKD'nin birçok yayınında bu dile rastlamak mümkündür.

Sonuç

İlerici Kadınlar Derneği 4 yıl resmi, 1,5 yıl ise illegal⁶⁸ olarak faaliyetini sürdürmüştür ve 1975-80 yılları arasındaki siyasi gündemi zaman zaman belirleyebilmiş bir kadın örgütüdür. “Evlat Acısına Son” mitingi o dönemde de, günümüzde de hâlâ konuşulan, tartışılan bir eylemdir. Ayrıca, Türkiye’de 8 Mart’ta “Dünya Emekçi Kadınlar Günü”nü bu denli kitlesel bir biçimde kutlayan, 8 Mart kutlamalarını Türkiye’nin gündemine getiren ve yerleştiren de İKD’dir. Evinin dışında, topluluk içinde hiç söz almamış kadınları bile eylemlerde konuşma yapacak kadar yüreklendiren, bildiriler, broşürler, makaleler kaleme almaya teşvik eden, ağırlıklı gecekondu bölgelerinde örgütlenerek 15.000 üyeye ulaşan İKD, Türkiye’deki kadın hareketinin önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Sol’da yaşanan dağınıklığın ardından birçok “eski İKD’li”, feminist hareketin içinde yer almıştır ve hâlâ “kadınlar için” sivil toplum kuruluşlarında aktif rol almaktadırlar. En çarpıcı olanı ise “eski İKD’lilerin” hâlâ İKD’liliklerini korumasıdır. İKD’li olmayı hâlâ bir kimlik gibi taşımaları, yaptıklarından gurur duyduklarını göstermektedir. Bugün dönüp geriye baktıklarında eleştirdikleri çok konu olmasına rağmen, bir bölümü kendini feminist olarak tanımlarken, İKD’li olduklarını unutmuyorlar. Aslında sıcak bir mücadelenin içinde, bugün yarın devrimi yapacağız beklentisiyle çalışırken fark etmedikleri, 12 Eylül darbesinin ardından yaşanan zorluklar ve hesaplaşma döneminin geride kalmasıyla daha net görebildikleri bir başka gerçek olduğunu düşünüyorum. 1970’lerin hızlı gelişmeleri arasında kendi başarılarını fark edemeyip, ilerleyen zamanla sadece o “büyük tarihin” küçük bir parçası olmadıklarını, 70’lerde kitleselleşmede büyük payları olduğunu fark eden kadınlar, kendi tarihlerine sahip çıkmaya başladılar. Ve sanırım, erkek egemen sistemle mücadelenin başlı başına bir mücadele gerektirdiğini de gördüler. Dönemin en yaygın ve en etkin kadın örgütlenmesini gerçekleştiren İKD, üzerinde daha fazla araştırma yapılmayı hak etmektedir. 12 Eylül 1980 sonrası yaşananlar ise henüz bu açıdan hiç ele alınmamıştır.

¹ CHP, 1969 seçimlerinden önce “Halktan Yetki İstiyoruz” başlığını taşıyan “düzen değişikliği” programının yanı sıra “Akgünlere” adlı bir bildirge yayımladı.

² Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 2214.

³ A.g.e., 2214.

⁴ Enosis: 1930’lu yıllarda Büyük Britanya’nın yönetimindeki Kıbrıs adasının Yunanistan’a bağlanması anlamında kullanılmıştır.

⁵ Sina Akşin, yay. haz., *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 4* (İstanbul, Cem Yayınevi, 1990), 343.

⁶ İlerici Gençler Derneği (İGD), İlerici Liseliler Derneği (İLD).

⁷ Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu (UDKF) İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 1 Eylül 1945'te toplanan Birinci Uluslararası Kadınlar Kongresi'nde kuruldu. 1975 yılında ise, UDKF'nin önerisiyle Birleşmiş Milletler 1975-1985 yılları arasında "Kadın On Yılı" ilan etmiştir.

⁸ Birten Gökyay, "60'lardan 90'lara Kadın Derneklerine Bakış," *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde (Ankara: TODAİE Yayınları, 1998), 468.

⁹ Necla Arat, *Kadın Sorunu* (İstanbul, Say Yayınları, 1986), 153.

¹⁰ Birsen Talay, "Temsili Bir Karakter ya da Bir Karakterin Temsili: Bakiye Beria Onger," *Tarih ve Toplum* 37, no. 220 (Nisan 2002): 4-10.

¹¹ Türkiye İleri Kadınlar Derneği Tüzüğü, (İstanbul: 1965), madde 2A.

¹² Beria Onger, *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız*, Türkiye İleri Kadınlar Derneği Kitaplığı 1 (İstanbul: Fahir Onger Yayınları, 1965), 7.

¹³ A.g.e., 14.

¹⁴ A.g.e., 19.

¹⁵ A.g.e., 100.

¹⁶ A.g.e., 102.

¹⁷ Beria Onger, *Kadınların Kurtuluşu*, Türkiye İleri Kadınlar Derneği Kitaplığı 2, Birinci baskı, (İstanbul: Fahir Onger Yayınları, 1967), 51-52.

¹⁸ A.g.e., 53.

¹⁹ Türkiye'de Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu, Ankara: Türk İktisatçılar Birliği yayınları, 1975, s.10-11.

²⁰ Türkiye'de Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu, Ankara: Türk İktisatçılar Birliği yayınları, 1975, s.11.

²¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Birsen Talay Keşoğlu, "Socialist Women's Organizations in Turkey 1975-1980" (yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi 2007).

²² "Ankara Kadınlar Derneği", *Devrimci Yol* 13 (15 Ocak 1978): 11.

²³ "Devrimci Kadın Dernekleri Federasyonu Kuruldu", *Devrimci Yol* 16, (20 Mart 1978): 13.

²⁴ *TKP Konferansı* (Belgeler), (Ankara: Temel Yayınları, Mart 1978): 75-76.

²⁵ A.g.e., 133.

²⁶ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1981), 272. (Kuruluşundan 1. Kongresine kadar aday üyelerin % 4.5'ü kadın, parti üyelerinin ise %9'u kadındır.)

²⁷ "Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programı," *İlke*, cilt 2, sayı 7, (Temmuz 1974): 137.

²⁸ Birsen Talay Keşoğlu, "Socialist Women's Organizations in Turkey 1975-1980" (yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007), 247.

²⁹ Nadiye R. Çobanoğlu, çev., *Marksizm-Leninizmin İlkeleri IV*, 6. baskı (İstanbul: Yar Yayınları, 1989,), 305.

³⁰ Nadiye R. Çobanoğlu, çev., *Marksizm-Leninizmin İlkeleri IV*, 6. baskı (İstanbul: Yar Yayınları, 1989,), 305-306.

³¹ Clara Zetkin, "Kadınların Klasiklere Borçlu Oldukları Şey," *Kadın ve Aile*, çev. Öner Ünalın, 3. Baskı (Ankara: Sol Yayınları, Kasım 1992), 10.

³² Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism 1860-1930* (Princeton: Princeton University Press, 1978), 237.

³³ A.g.e., 237.

³⁴ İsmail Yarkın, çev., *Marks, Engels, Lenin, Stalin, Komintern, Clara Zetkin. Kadın Sorunu Üzerine*, 4. baskı, (İstanbul: İnter Yayınları, Eylül 1996), 274-275.

³⁵ Mary Buckley, *Women and Ideology in the Soviet Union*, (New York: Harvester Wheatsheaf, 1989), 64.

³⁶ Anna Coote ve Beatrix Campbell, *Sweet Freedom The Struggle for Women's Liberation* (Londra: Pan Books, 1982), 24.

³⁷ Barbara Caine, *English Feminism 1780-1980* (New York: Oxford University Press, 1997), 256.

³⁸ ... *ve hep birlikte koştuk*, (İstanbul: Açık Yayıncılık, 1996), 15.

³⁹ Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin (TSİP) yandaş kadın örgütü olan Demokratik Kadın Birliği (DKB), 1977 yılında yayımlanmaya başlayan *Kadın Dayanışması* dergisi etrafında toplanan kadınları örgütsel bir yapı içinde toplamak

amacıyla 1979 yılının şubat ayında 110 kurucu üyenin Bursa valiliğine başvurmasıyla resmi olarak kurulmuştur. Faaliyetlerin başlaması, daha doğrusu birliğin temelini atılması 8 Mart 1978 tarihinde gerçekleşmiştir.

⁴⁰ ... *ve hep birlikte koştuk*, 18.

⁴¹ A.g.e., 18.

⁴² A.g.e., 19.

⁴³ A.g.e., 20.

⁴⁴ A.g.e., 20.

⁴⁵ A.g.e., 20.

⁴⁶ A.g.e., 11.

⁴⁷ ... *ve hep birlikte koştuk*, 25.

⁴⁸ Clara Zetkin, *Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyetleri*, çev. Atilla Temiz, 1. baskı (İstanbul: Sorun Yayınları, 1978), 30.

⁴⁹ İKD I. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, (teksir), 11.

⁵⁰ A.g.e., 13.

⁵¹ Gönül Dinçer ile mülakat, yazar tarafından yapılmıştır, teyp kaydı, İstanbul, Yeniköy, Türkiye, 15 Aralık 1999.

⁵² Gülnur Acar Savran, *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin* (İstanbul, Kanat Yayınları, 2004) 351.

⁵³ İKD I. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, teksir, 16.

⁵⁴ ... *ve hep birlikte koştuk*, 23.; İKD I. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, 16 (Bu raporda şube sayısı 8, temsilcilik sayısı 2 olarak verilmiştir).

⁵⁵ Emel Akal, *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması* (İstanbul: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, 8 Mart 2003), 155-163 (Bölge Sekreterliklerinin kuruluşu ayrıntılı olarak anlatılmaktadır).

⁵⁶ ... *ve hep birlikte koştuk*, 25-28.

⁵⁷ İKD, Şişli şube yönetiminden Okşan Erdoğan ile mülakat, teyp kaydı, İstanbul, Kadıköy, 17 Mart 2001.

⁵⁸ Fatma Gören, "Türkiye'de Emekçi Kadın Hareketi Pratik İçinde Gelişip Güçleniyor," *Ürün Sosyalist Dergi*, yıl 3, sayı 33 (Mart 1977): 8.

⁵⁹ Gönül Dinçer, "İKD Kadın Örgütü Görünümünde 'Erkek' Bir Örgüttü," *Yeni Açılım*, sayı 23, (Mart-Nisan 1990): 9.

⁶⁰ *Kadınların Sesi*, sayı 1, (Ağustos 1975): 2.

⁶¹ *Kadınların Sesi*, sayı 24-3, (Temmuz 1977): 2.

⁶² İKD I. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, teksir, 18.

⁶³ ... *ve hep birlikte koştuk*, 209.

⁶⁴ A.g.e., 186.

⁶⁵ Kadınların Sesi (Voix des femmes), 1848 devrimi sırasında bir araya gelen Jeanne Derooin ve Suzanne Voilquin'in çıkarmaya başladıkları derginin adıdır.⁶⁵ Ancak İKD'liler yayın organlarına bu adı verirken, Fransız sosyalist feminist kadınların da dergilerine aynı adı verdiklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bu yanıtın, Batı'daki kadın hareketini, bu harekete ait literatürü yakından ve hatta uzaktan bile izlememekle ilgili bir durum olduğunu düşünmekteyim.

⁶⁶ ... *ve hep birlikte koştuk*, 123.

⁶⁷ A.g.e., 127.

⁶⁸ 1979 yılında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından faaliyetine son verilen ilk örgüt İKD'dir. Bu koşullarda Kadınların Sesi gazetesi etrafında örgütlenmeye devam etmişlerdir.